

Siegfried Lenz *Bureau gevonden voorwerpen*

Er bestaat in Duitsland een verbazingwekkend grote groep schrijvers, die de tachtig al ruimschoots zijn gepasseerd maar nog steeds actief zijn. De Duitse ‘tachtigers’, zeg maar. Siegfried Lenz is er één van. Hij is geboren in 1926, maar er zijn er meer uit dat decennium die nog steeds van zich laten horen:

Martin Walser is van 1927, Dieter Wellershof van 1925, de Oostenrijkse Frederike Mayrocker is met geboortjaar 1924 zelfs op haar negentigste nog zeer actief, zoals ik met eigen ogen in Café Sperl, een van de mooiste Weense koffiehuisen, een paar keer heb kunnen bewonderen, verder hebben we nog Günter Grass, geboren in 1927, en zelfs Hans Magnus Enzensberger, die voor mij al minstens dertig jaar ongeveer midden veertig is, blijkt in 1929 geboren. En natuurlijk mag ik Günter Kunert niet vergeten, ook uit 1929, en Edgar Hilsenrath, die in 1926 is geboren en van wie ook nu nog steeds vertalingen en heruitgaven verschijnen.

De aanleiding daarvoor was de verrassende publicatie van *Schweigeminute*, waarmee Lenz na jaren van stilte in 2008 opeens weer volop in de schijnwerpers kwam te staan. De novelle vertelt het verhaal van een tragische liefde tussen een gymnasiumleerling en zijn lerares Engels.

Die novelle was ook het begin van mijn vertaalervaring met Lenz, van wie ik na *Een minuut stilte* nog de twee verhalenbundels *Schitterlicht* en *Het begin van iets* en uit 2003 de roman *Bureau gevonden voorwerpen* heb vertaald. De andere boeken van Lenz die intussen bij Van Gennep zijn verschenen, zijn herdrukken van oude vertalingen.

Bureau gevonden voorwerpen

De held, liever gezegd anti-held in de roman *Bureau gevonden voorwerpen* is de vierentwintigjarige Henry, die genoeg heeft van zijn werk als treinconducteur en dan met succes solliciteert naar een baan op het bureau gevonden voorwerpen van de Spoorwegen. Qua karakter is hij daar helemaal op zijn plek. Hij heeft geen enkele ambitie carrière te maken en het leukste vindt hij de verhalen achter de gevonden voorwerpen die hij moet registreren, opbergen en eventueel weer teruggeven. Hij laat mensen die hun spullen terug willen hebben met veel plezier bewijzen dat ze werkelijk de eigenaar van het gevonden voorwerp zijn: een klein meisje laat hij een stukje op haar instrument spelen, een actrice moet samen met Henry

een dialoog opvoeren uit het door haar verloren manuscript en een messenwerper krijgt zijn materiaal niet terug voordat hij Henry een paar messen om de oren heeft laten vliegen. Verder is Henry een trouwe ziel die aanbiedt zich in plaats van een collega te laten ontslaan (wat niet doorgaat omdat de betreffende collega tijdig een hartinfarct krijgt), het opneemt voor een buitenlandse vriend die wordt lastiggevallen, en die vergeefs probeert de geheime mechanismen achter allerlei bedrijfsreorganisaties te doorgronden.

Vertaalproblematiek

In een artikel in de *Süddeutsche Zeitung* werd Lenz een keer de auteur werd genoemd van “het morele fatsoen, de toegankelijke handeling en het rechtschapen personeel”. Dat is een definitie die tijdens het lezen van *Bureau gevonden voorwerpen* wordt bevestigd.

Bij het vertalen van de verhalen en romans is het vooral van belang de juiste houding te vinden ten opzichte van de stijl van de schrijver, in dit geval: de stijl van de eenvoud, liever gezegd van de geslepen eenvoud. In de wereld van die taal ga je je als vertaler heel bewust bewegen. Je kruipt als een acteur in de huid van de schrijver. De zinnen zijn overzichtelijk, de dialogen passen bij het niveau van de protagonisten. Eenvoud moet het kenmerk zijn – maar dat maakt het voor de vertaler niet eenvoudiger.

Lastig werd het bijvoorbeeld bij een korte conversatie tijdens een feestelijke bijeenkomst op de universiteit, waar een buitenlandse vriend van Henry, de hoofdpersoon in *Bureau gevonden voorwerpen*, wordt beledigd. De jonge wetenschapper, een gaststudent uit Basjkirië, staat op en loopt weg, waarop Henry’s zus Barbara vraagt wat er aan de hand is. Henry antwoordt:

“Ich weiss nicht, etwas ist los mit ihm, auf einmal stand er auf, entschuldigte sich und ging.”

Hoe vertaal je zoiets probleemloos eenvoudig als “Ich weiss nicht, etwas ist los mit ihm.”?

Ik weet het niet, er is iets met hem aan de hand.

Weet ik niet, er is iets met hem.

Weet niet, er moet iets zijn gebeurd.

Weet ik veel, er zal wel iets aan de hand zijn.

De keuze van de vertaler hangt af van het dictaat van de context en zijn gevoel voor de situatie. Kenmerkend – gezien de rest van de zin – is de bezorgdheid en dus valt de laatste variant af omdat die onverschilligheid uitdrukt. Welke van de andere drie je dan kiest hangt ervan af met welk been je ’s morgens uit bed bent gestapt. Want laten we ons niet vergissen: ook de gesteldheid van de vertaler is heel bepalend voor wat hij opschrijft.

Een tweede voorbeeld, uit een heel andere context, die dwingt tot eenvoud en keuzes: “So besehen, hat er Recht”. Je zou dat kunnen vertalen met:

Zo bezien / zo gezien/ als je het zo ziet/ als je er zo tegenaan kijkt, heeft hij gelijk/ hij zou (inderdaad) weleens gelijk kunnen hebben/ als je het zo bekijkt, heeft hij gelijk/ hij zou best eens gelijk kunnen hebben.

We zien: elke keuze is van invloed op de stijl en de impact van de taal en op het achterliggende gevoel.

Met andere woorden: je moet als vertaler ook bij schijnbaar eenvoudige teksten altijd de context in het oog houden en ervoor zorgen dat je interpretatie en je keuzes worden bepaald door de sfeer van de tekst en niet door het been waarmee je uit bed bent gestapt.

Wel of niet vertalen? Een amusante complicatie

Athenaeum Boekhandel vroeg me een keer om voor haar website iets te zeggen over [de eerste zin](#) van een ander boek van Siegfried Lenz, de novelle *Een minuut stilte*. Dat leverde een interessante paradox op. In het Duits luidt de eerste zin van het boek:

“Wir setzen uns mit Tränen nieder“, sang unser Schülerchor zu Beginn der Gedenkstunde, dann ging Herr Block, unser Direktor, zum bekränzten Podium.

Wat te doen? Een vertaler wil vertalen. Om iets in de oorspronkelijke taal te laten staan, moet je wel een heel goede reden hebben. Als je denkt : gewoon laten staan, is prompt de tweede gedachte: maar dan denken de lezers dat je niet kunt vertalen! Een vertaler uit het Duits wil in principe alles vertalen, ook ‘überhaupt’ en ‘sowieso’, hoewel die woorden inmiddels min of meer door de Nederlandse taal zijn ingelijfd.

Helemaal moeilijk wordt het als het om de eerste zin of de eerste woorden van een boek gaat.

De vertaler wil immers een goede eerste indruk achterlaten.

Toch kan de tekst of de context je dwingen te overwegen zo’n zin niet te vertalen. Het kan bijvoorbeeld om een wereldberoemd citaat gaan (“Ich bin ein Berliner”), om een regel uit een alom bekend lied (“Mus i denn, mus i denn, zuhüm Städtele hinaus”) of om een bekende spreuk in het Latijn (“ora et labora”). Verder speelt natuurlijk een rol: is het een zin of een uitspraak die ook door de buitenlandse schrijver al in een voor hem vreemde taal is geschreven en intrigerend wordt het als een schrijver een citaat in een vreemde taal brengt en daar dan zijn eigen vertaling aan toevoegt (zoals Martin Walser een keer deed met een kort gedicht van Voltaire) – vertaal je dan de vertaling of vertaal je de oorspronkelijke tekst, zelfs als jouw vertaling zichtbaar afwijkt van de variant van de schrijver?

Als het, zoals in dit geval, om een Duits citaat gaat, begin je met de vraag of er al een vertaling bestaat en of er wel een vertaling mogelijk is. Meteen daarna volgt de vraag of de betreffende tekst in de vreemde taal dicht genoeg bij het Nederlands ligt om begrijpelijk te zijn voor degene die de vreemde taal niet spreekt, en: valt het makkelijk op te zoeken als het niet meteen te begrijpen valt.

Bij de eerste zin van de novelle *Een minuut stilte* van Siegfried Lenz verliep de keten van gedachten als volgt:

1. Van wie is de regel afkomstig (Bach: Matthäus Passion)
2. Bestaat er al een vertaling van (ja: “Huilend gaan wij zitten”)
3. Zou die vertaling de lezer iets zeggen? (nee)
4. Is de zin voor iedereen te begrijpen (waarschijnlijk wel: Wij zetten ons met tranen neder)
5. Is het logisch de zin niet te vertalen (ja, want de lezer zal vermoeden waarom het gaat)
6. Kan het makkelijk worden opgezocht (ja, de eerste hit bij google is meteen raak)
7. Kan ik het maken er de vertaling mee te openen? (gezien bovenstaande, waarom eigenlijk niet?)

En dus luidt de vertaling van de eerste zin van de novelle van Siegfried Lenz:

“Wir setzen uns mit Tränen nieder,” zong ons schoolkoor aan het begin van de herdenkingsbijeenkomst, daarna liep meneer Block, onze rector, naar het bekranste podium.

Zo makkelijk en zo moeilijk – en zo’n genoeg! – is het vertalen van Siegfried Lenz.

Gerrit Bussink

Utrecht, 22 april 2014